ԲՂԴԷ

ՊԵՐՃ ՊՌՕՇԵԱՆՑԻ

Նուէր մեծ. բժշկապետ Յովհաննէս Դասպարեանցին։

(Նաբուռնակութիւն [1])

ԺԵ.

ՇՈՂԻԿԸ

Վաղում էր Բղդէն դնդակահար էրէի նման դէպի սուրբ Յովհաննիսի աղբրակը, բայց մի քանի անգամ ոտքը ծանրացրեց։ Նա տատանում էր թողնելու Կիզի-մատուռը և իշամեղուներին. բրիչ ու կռան այնտեղ ընկած են, զանգակատան լուսամուտը քանդուած է, բռուերն այնտեղից չեն հեռացել, մէկը ներս կը մտնի, ամեն բան կը պարզուի և ինքը կը զրկուի ոսկիներից։

—Է՛հ, թէկուզ մտնեն, ի՞նչ կարող են անել, հաստատապէս վճռեց Բղդէն, ամենաշատը՝ լինգն ու գուրգը (Էրեէ և Ֆոռն) պէտք է՝ տանեն, բռուերը հօ՛ թեւաւո՞ր են, թլիսմի թուղթը հօ՛ մօտս ունիմ, էլ ո՞ւմից եմ վախենում։

Նա ապահովացաւ և շտապեց տեղ հասնել, մինչ աչքերի ուռոյցը չի փակել իւր տեսութիւնը. արևի կիզիչ սաստկութիւնն իւր զօրութիւնը գործ էր դնում, աչքերը կարող էին բոլորովին ծածկուիլ և նա ամեհի քարաժայռի գլխից խոր անդունդը կը զահավիժուէր։

---

[1]) Տե՛ս «Մուրճ»-ի 1889 թ. № 12 և 1890 թ. № 1, 2

Ենթադրութիւնն իրողութեան փոխուեց. մօտ էր ձորի հունն իջնելու, որ Բղդէն էլ ոչինչ չը տեսաւ և ոչինչ չը հասկացաւ, մի «վա՛յ» միայն լսուեց և ոտքերը գետնից կտրուեցին։

Անդունդը կուլ տուեց մեր հերոսին։

Էլ Բղդէ չը կայ աշխարհի երեսին, ձեռքներս լուանանք։

Ոչ, չը յուսահատուինք, մենք այդպէս շուտ չենք զրկուիլ մեր սիրելուց. նա կորաւ, բայց կրկին լոյս աշխարհ եկաւ։

Ձորի յատակումը՝ ձորաթմբի ստորոտով վազում է գոչգոչալով Քասախի վտակը. դա մի արհեստական ճիւղք է գետակից հանած. Կարբու Ջրաղացների հաստակոլոլ աղօրիքը պտտեցնող ջուրն է դա, Ջրաղացի առուն է։ Նա շատ խոր չէր, բայց սրընթաց էր և լայն։

Բղդէի գահավիժուած ուղղութիւնից փոքր ինչ ներքև՝ Ջրաղացի առուի վերայ՝ մի անհեթեթ օտարոտի մարմին վեր բարձրացաւ Ջրի տակից, աշխատեց ամրացնել իւր ոտքը և դիմադրել արագավազ Ջրի հոսանքին, բայց կրկին ծնկներն ընկրկեցան և նա սայթաքեց ու երեսն ի վայր փռուեց Ջրի մակերևութի վերայ։

Մի քանի գլորումն և կանգնումն՝ և խեղդուողին օգնութիւն հասաւ առուի թմբանը տնկած սաղարթաշատ ուռենու դէպի ջուրը հովանաւորող ոստը։

Տարօրինակ մարդանման երկոտանին գրկեց ուռենու բունը և դուրս սողաց առուի միջից։

Դա Բղդէն էր, որ վերոյիշած քարափից վայր էր գլորուել ուղղակի առուի մէջ։

Նա այժմ կանգնած է առուի ափին և մեքենաբար գլուխը շարժում է։

Նա թրջուած է ամբողջ մարմնով, ջուրը ծլծլալով հոսում է նորա վրայից, իսկ Բղդէն ամենևին ուշադրութիւն չը դարձնելով իւր անբնական դրութեան վերայ՝ փառաւորապէս տեղն ու տեղը պառկեց թաց խոտերի մէջ։

—Օխա՛յ, էս ի՞նչ լաւ էր, երկար ծորելով արտայայտեց նա իւր ինքնաբաւականութիւնը, բոռերի կծած տեղերի կսկիծն ու մրմուռը կորաւ, հովացայ ու հանգստացայ, ի՞նչ ցաւ, թէ թրջուեցի, արևն էնքան թէժ է, որ ձուն կը խորովի՛, շատ չի քաշիլ, էլ չետ կը չորանայ։

Բղդէն իրաւունք ունէր. ջուրն իւր փրկարար ոյժը ի գործ էր դրել. իշամեղուների խայթիւնի սառտկութիւնը մեղմացել էր։

Վայրկենական էր ցաւի հանգստութիւնը, արևի տաքութիւնից կսկիծը նորից խստացաւ։

Այս անգամ Բղդէն հաստատապէս իւր դեղը գտաւ. պառկած տեղից ձեռքով ջուրը սկսեց վերցնել առուից և գլխին ածել։

Նա զգում էր զովութիւն։

Հետզհետէ Բղդէի աչքերի կոպերը յետ բացուեցին, հագուստի ջուրը քամուեց և սկսեց փաշաշել (փոչ ինչ ցամաքել). նա վերկացաւ շտապելու դէպի սառն աղբիւրը։

Ցանկարծական կատաղութիւնը Բղդէին ընդգրկեց։ Նա ձեռքը գրպանը տարաւ, երկու հատ ոսկիներն էին միայն. կախարդական եռանկիւնի փաթեթը չը կար, Թլիսմը գրպանից վայր էր ընկել, ջուրը տարել էր։

Ամեն ցաւ ու կսկիծ մոռացութեան տրուեցին. Բղդէն այս անգամ ինքը մտաւ առուն և ջրի ափերի խոտերը նշմարելով ու տնտղելով ներքև էր գնում։

Թուղթը չը կայ, որ չը կայ, արագահոս ջուրը վաղուց ջրաղացի նաւի շեշտակի հոսանքի մէջ քայքայել է թղթի շաղախը, Թլիսմի թուղթն անշուշտ ոչնչացել է։

Բղդէն սակաւ ինաց իրան կորցնէր. նա մի տեսակ դուրս եկաւ առուից և սրտակոտոր վայր ընկաւ կրկին առուի թմբանը։

Նա լալիս և հեկեկում էր։

Ցուսահատութիւնը շատ կարճատև էր։ Ցակարծական ոստիւնով վեր ցատկեց Բղդէն պառկած տեղից և քիթը քամի մտած, ճակատը ծաղիկ, կոմբոլ (կոռաբոռ) գոմշի հայեացքով աչքերը լարեց դէպի իւր եղած տեղից բաւականին հեռու գետափին գտնուած Կարբու ջրաղացի դուռը, ուր կանգնած էր մի դեռահաս երիտասարդ և ձորն ի վեր դէպի արևելք սպասողական դրութեան մէջ նայում էր։

—Ա՛յ, իմ աչքի փշերից մէկը, մրթմրթաց ինքն իրան Բղդէն. երկու տարի է՝ ջհուտ Աղաջանը բերանիս իւղոտ պատառը խլել, սրան է ուտեցնում. իմ չարչու ապրանքս բոլորից աւել Աշտարակումն էր փող դառնում, հիմի Աղաջանն այնտեղ խանութ է բաց արել ու սրան մէջը նստացրել, ի՞նչ է՝ թէ իրան փեսայ պէտք է

շինի։ Տե՛ս, տե՛ս, ինչպէս սիրտը հանգիստ կանգնած՝ մտիկ է տալիս երկնքին, երևում է՝ էս աշունք պսակուելու է, իւր հարսանիքի ալիւրն է եկել աղալու. ինչի՞ չի աղալ, ի՞նչ կ՚ասի, որ չի ուրախանալ, ինձ պէս չարչարանք անելով՝ բոշէքանց նման գեղերը չի քարշ գալիս, անքրտինք, անվաստակ հացի վերայ է տուն գալու։

Բղդէն սպառնալից կատաղութեամբ գլուխը թափահարեց դէպի իւր համագիւղացի Բստինենց Կարապետի որդի Սհօն—Աղաջանի ապագայ փեսացուն։

—Ա՛խ, թէ որ սատանէն կռանս կը կենայ, էս իրիկուն Կիզիմատուռի բոռերը քսակս կը մտնեն ու կուչ կը գան, ես գիտեմ, թէ ի՞նչ հացի կը հասցնեմ ջհուտ Աղաջանին ու քեզ, Սհո՛ ջան, խրոխտաց Բղդէն երիտասարդի վերայ, անուշադիր թողնելով այն կէտը, թէ Սահակը ոչ տեսել է իրան և ոչ մտածում է, թէ աշխարհքի երեսին մի աներևոյթ թշնամի է ստեղծել իւր համար։

—Ի՞նչ եմ ասում, նորից կսկծալի մորմոքով լաց եղաւ Բղդէն, մեղաւորին ո՞վ է տուել արքայութիւն, ընչո՞վ եմ պարծենում, մոռացել եմ, որ թլիսմի թուղթը չը կայ։

Մի խոր հոգւոց վհատեցրեց Բղդէին. մի քանի ակնթարթ լուռ էր նա և անզգայօրէն նայում էր դէպի Սահակը։

—Ի՞նչ եմ յիմարացել, յական թօթափել ոգևորուեց նա, շատ լաւ եղաւ, որ թլիսմը կորաւ. ոսկիքը հիմի թևաւորուել են, բոռ են դառել, ուր որ գնան, իրիկունը յետ են դառնալու Կիզի-մատուռը. թէ որ զանգակատան լուսամտումը թուղթը դրած մնար, բոլոր բոռերը կը թռչէին, Սպահան կ՚երթային, իրանց առաջուան տիրոջ սնդուկը կը մտնէին. հիմի նրանք իմս են ու իմս. ցորեկով մատուռին բոռերի ահից մարդ չի մօտենալ, էս գիշեր նրանք իմ ծոցումս բուն կը դնեն։

—Սպասի՛ր ուրեմն, ջհո՛ւտ Աղաջան, բռունցք արեց Բղդէն և կուռը քաջ կռփամարտի նման օդումը ճօճեց. մի քիչ ժամանակ էլ քաղցր երազներ տես ու գիշերները թաքուն նշանածիդ հետ պատի քամակից քչփչա՛, Բստինի թոռը Սհո՛, շատ չի քաշիլ, դուք կը ճանաչէք Բղդէին։ Դեռ ամենից առաջ բոռերի կծածները լաւացնեմ, երեսիս ուռուցքները նստացնեմ, էս իրիկուն էլ ոսկիքն իմը շինեմ, յետոյ ձեզ հետ կը խօսեմ, ձեր աչքին կ՚երևամ։

Անիւի նման մի ոտքի վերայ պտոյտ արեց Բղդէն, երեսը դէպի արևելք դարձրեց և շտապով ճանապարհ ընկաւ դէպի սուրբ Յովհաննիսի աղբիւրը, երբեմնապէս տեղ տեղ կզուելով առուի վերայ և գլուխը մէջը խորասուզելով։

Ահա՛ մօտ է Բղդէն աղբրին. ահա առուի թմբան նեղ շաւիղն արգելող մի քարափ, որի ստորոտով պէտք է պտոյտ անի նա և տասը քայլից փափագին հասնի։ Եթէ Քասախ գետի բարձրաձայն խողխողիւնը մի խուլ արձագանգով բռնած չը լինէր ամբողջ ձորը, աղբրակի կարկաչիւնն այս քարի ետևից լսելի կը լինէր։

Առուի թմբանն անսահման ժամանակից ընկած այս մեծ ժայռը բնական սահման է դարձել սուրբ Յովհաննիսի աղբրի առաջը փռուած փոքրիկ սիզաւէտ տափարակին, որի արևելեան կողմում կանգնած է մի հատիկ դժնիկի մեծ և ոստաշատ թուփ։

Ժողովրդի հասկացողութեամբ, սուրբ Յովհաննէսն ինքն է տնկել և աճեցրել այս փշի ծառը, որպէս զի ջերմ ու տենդով հիւանդները երբ գան բժշկուելու իւր աղբրի ջրով, նրանք կարող լինին ազատ համարձակ մերկանալ թփի միւս կողմը և աղբրակի ջրով լուացուել, լցնելով իրանց վերայ եօթը գաւաթ ջուր. իսկ ցաւը հետները չեն տանելու համար՝ հիւանդները պարտական են կտրել իրանց հագուստի քղանցից մի կտոր և կապել փշոտ թփի ճղնիկներից մէկին։

Այս իսկ պատճառաւ է, որ փշի մեծ թուփն իւր վերայ կապկպոտած հազարաւոր գոյնզգոյն ծուէնքների շնորհիւ նմանում է մի մեծ ծաղկի փնջի։

Մի վերջին անգամ սահմանաքարի արևմտեան երեսին Բղդէն գլուխը թաղեց առուի մէջ և կամեցաւ քարը բոլորուել։

Երկու քայլ՝ և նա տափարակի վերայ էր։ Բայց կօլոտ չարչին փոխանակ յառաջ գնալու՝ գնդակի արագութեամբ յետ ընկրկեց և տեղն ու տեղը քարի տակին կուչ եկաւ ու շունչն իրան քաշեց։

Խուլիներն ու խոտերը նրան ծածկեցին։

Բղդէն մնաց բերանաբաց, աչքերի բիբերը լայնացան, յօնքերը ճակատը թռան, ջղերի չափազանց ձգողականութիւնից երեսի ուռայցն էլ տեղի տուեց։ Այս դրութեան մէջ նա ահռելի էր, կատարեալ սֆինքս էր դարձել. լա՛ւ, որ իրան չէր տեսնում, ապա թէ ոչ, երկիւղիցը սրտաճաք կը լինէր։

Ի՞նչն էր Բղդէին այլակերպողը, ի՞նչ երևեցաւ աչքին։

Ճիշդ աղբրակի ական մօտ ընկած էր մի պղնձեայ գաւաթ. փոքր ինչ հեռու՝ գետնի վերայ թափած էին մի երկու կանացի հագուստ, իսկ արևի տակին կանգնած էր մի չքնաղահրաշ նորատի գեղեցկուհի։ Մի ուրիշ, միջին տարիներով կին մայրական զգուանքով հագցնում էր գեղանի աղջկանը։ Կարմիր կերպասի շապիկն արգէն ծածկել էր դեռահաս պատանի աղջկայ մարմինը։

—Ոսկի կոճակդ ինքդ կախի՛ր, մինչև ես արխալուղդ բերեմ, Շողի՛կ Ջան. մի քիչ յառաջ գնա՛ դէպի արևի տակը, քարափի շուաքը վրէդ ընկաւ, կը մրսես։

Խօսողը հասակաւոր կինն էր։

—Ձեմ մրսիլ, աղէ՛ (Մայրիկ), ասաց սիրունիկը և սկսեց ժողովել շապկի օձիքը, որ յետ էր բացուած և տակից երևում էր լուսափայլ լանջը, որի վերայ բարձրացել էին օրիորդական թարմ ստինքը։

Դեռ չէր ծածկել աղջիկն իւր փղոսկրեայ, թզաչափ բարձր, հոլանի, սպիտակ կարապային պարանոցը։

Մենք չենք կարող գուշակել, թէ ի՞նչ էր անցնում այն բոպէին աննման գեղեցկուհու մտքից, բայց նա խոնարհեցրեց իւր գլուխը, բոլորակ, սևաթոյր և խոշոր աչքերը մի բոպէ սևեռեց իւր մարմարոնեայ լանջին և մի հեզահամբոյր կարճատև ժպիտ խաղաց նուրբ շրթունքների վերայ. նա երկու ձեռքով յետ տարաւ կրծկալը և կանացի հպարտութեամբ նայում էր խանդաշատ աչքով բնութեան թանգագին պարգևներին։

Աննման էր աղջիկը. յունական ծովային փրփրազգեստ յաւերժահարսն էր նա, որ ցնդեցնելով ցոյների դոռ պատերազմասէր աստուածներին, թևածել էր հայ աշխարհը՝ Արագած լերան ստինքից բղխած Քասախի անմահական կաթնով լուացուելու և հայ ամպամած լեռնածոցերի անհամար քարայր-պալատների մէջ պար առնող ողջամիտ եթերականներին իւր ոտքի տակ ծունկ չոքեցնելու համար։

Բայց հոգեղէն գիւղացին իւր համանման մահկանացուի վերայ միայն կախարդական ոյժ ունի. մինը գտնուեցաւ, որ ականատես եղաւ այս տեսարանին և, ինչպէս ասացինք, ոտքերը դողացին։

Մայր ու աղջիկ, անկարծիք, կը լսէին նորա ոտնաձայնը, եթէ

Նրանցից մինն իրանով զմայլուած չը լիներ, իսկ միւսը դստերը հագցնելու հոգսով չը լիներ զբաղուած։

—Շուտ կուրծքդ կապի՛ր, Շողի՛կս, քաղցր յանդիմանութիւն կարդաց մայրը, մեռնի՛մ կոկոմ վարդերիդ, շատ չի քաշիլ՝ կը փթթին, կը բացուին ու խելքամաղ կ՝անեն նշանածիդ։ Ախչի՛, սատանէն հակառակ է, հիմի որ էս խոտերի միջից, կամ քարափի ետևից Սհոն քեզ մտիկ տար, հօ՛ կը գժուէր։

Աղջկայ երեսը շառագունեց. նա շտապեց փակել կուրծքը և հագնուել։

—Ախար դու չը գիտես, յառաջուց ես նրան ասացի, որ քեզ բերելու եմ վրէդ ջուր ածելու. ինձ խնդրեց, որ իրաւունք տամ հետներս գալ. ես նրան ասացի, որ կարող է հեռու հեռու. ման գալով մտնել Ջրաղացն ու սպասել. ինչքան էլ լինի, ձոր է, լաւ չի առանց տղամարդի երկու հոգուով գիւղիցն էսպէս հեռանալ. հիմի մենք Ջրաղացի առաջովը կանց կենանք, խեղճը մարաղ մտած կատուի նման քամակներիցս պէտք է քաշ գայ։

Շողիկը ոչ մի խօսք չ՝արտասանեց։

—Հիմի, ասում եմ, էդ քո սատանայ Սհօի սիրտը համբերած չը լինի Ջրաղացումը, էս խոտերի միջին, կամ քարափների տակին բուսուն (գաքան) մտած լինի՝ ի՞նչ կ՝անես. ախար տղամարդիկը բոլորը յետ եկածներ են։

—Լա՛ւ չես արել, աղէ՛, որ թողել ես նրան մեր ետևիցը գալ. լսողն ի՞նչ կ՝ասի. հայրս կ՝իմանայ, կը բարկանայ։

—Ոչով էլ չի լսիլ, հերդ էլ չի նեղանալ, գողնովի ի՞նչ ունիմ, իմ փեսացուն է, իմ տղէն է, երկու երեք ամսից դու նրանն ես, նա քոնը, երկուսդ էլ մերը։ Մեռնի՛մ Սհօիս սև սև բեղերին, ի՞նչ բաղդաւոր աստղի տակ է ծնել, քեզ պէս մարալն ու Ջէյրանն իրան բաժին է ընկել, քո հատը Հինդ ու Հնդստանումը չը կայ։ Փառքի՛դ մատաղ, Աստուա՛ծ, ո՞վ իմ պէս խորոտիկ աղջիկ կ՝ունենայ. էս երկու շաբթուան դող ու էրոցքը քեզ մի քիչ հալեց ու մաշեց, սպասիր, սուրբ Յովհաննէսի զօրութիւնով էլ յետ լցուիս ու գիրանաս, տեսնեմ՝ թէ քեզ ո՞վ կը հասնի։

—Ես պատրաստ եմ, աղէ՛, գնանք, քանի օր կայ, կ՝երևի, մոր խօսքերն ընդհատելու համար՝ ասաց վերջապէս Շողիկը։

—Որ էդպէս է, հին անթարուցդ մի ծլանք կորի՛ր, տա՛ր քո ձեռքովը կապիր սև չալուի (գանդէ) փշի ծառին. ասա՝ «էս էլ քեզ՝ իմ ցաւ ու չոռն էլ»։

Դժնիկին կապած հաղարաւոր ծուէների մօտ միւնն ևս աւելացաւ։

Մայր ու աղջիկ մի համբոյր ևս տուին սուրբ Յովհաննիսի աղբրական քարին, մի՝ մի գաւաթ էլ պարզորակ ջրիցը խմեցին և ճանապարհ ընկան դէպի տուն, չը նկատելով խոտերի միջով դէպի գետափը սողացող շնչաւորին՝ մեր քարաթոթոշ (Մոլէոթ պեռոյն է) Բղդէին։

ԺԴ.

ՈՒԽՏ

Թէ որքա՞ն նայեց, ինչքա՞ն ժամանակ տեղը մխուած մնաց, ի՞նչ մտմտուքի մէջ էր այս բոպէիս Բղդէն,—ինքն էլ չը գիտէր։ Նորա ուշքը տանող առարկայքը վաղուց ծառերի ետևն անյայտացել, հեռացել էին, իսկ նա դեռ ցցուած մնացել էր. նա այդ բոպէին մի խելքից պակաս ապուշ էր, որ ժամերով անշարժ մի կէտում մնում էր կանգնած ու աչքերը հեռու հորիզոնին անգիտակցաբար սևեռած։

Այս դրութիւնից խելացնորին սթափեցնողը լինում են միշտ գիւղական չար երեխայքը. իսկ մեր Բղդէի յուշարարն իւր հետ էր, իշամեղուների կծածների կսկիծը նորից աւելացաւ։

Բղդէն յիշեց իւր գալստեան նպատակը. նա մեքենաբար ձեռքով աչքերը շփեց և խոտերի միջից յառաջեց, հետն էլ հառաչեց ու մօտեցաւ աղբրական քարին թիկնեց։

Նա սկսեց կծած տեղերը սառը ջրով լուանալ. գործողութիւնը խիստ դիւրալի էր և նա մի քանի անգամ կրկնեց։

Ցաւը զգալի կերպով մեղմացաւ։

Բղդէն դարձեալ կանգնեց տեղիցը և շարժուեց դէպի ճանապարհն արգելող մեծ քարը. նա եղունգներով ճանգռելով վեր մագլցեց քարի կատարը և շարունակ նայում էր ներքև։

—Գնացի՛ն, հեռացա՛ն, փնթփնթաց նա և ցած իջաւ։

—Աստծու բաները մարդ չի հասկանալ, փա՛ռքիդ մեռնեմ, երկնային Թագաւո՛ր. ես ի՞նչ եմ մտածում, ի՞նչ է գալիս գէմս. ընչի՞ համար եմ գալիս, ի՞նչ է պատահում. եթէ Աստուածանից չը լինէր՝ առաջին անգամ է՞, որ ես Նողիկին տեսնում եմ. ամեն առաւօտ գեղիցը գնալիս մեր բակի դրանը կուժն ուսին հանդիպում է, ո՞ր օրն է մտքովս մի բան անցկացել. հէնց էսօ՞ր պէտք է նորա մէրը մտածէր աղջկանն աղբրումը լողացնել, էսօ՞ր պէտք է բռներն ինձ այստեղ քշէին։ Աստուածանից էր, որ կար։

Բղդէն դնաց, կանգնեց Նողիկի կանգնած տեղը։

—Ա՛յ նորա ոտը դրած տեղը. էս խոտերը Նողիկի տրորածն են, ա՛յ, հէնց էս սիրի-սիրի ծաղիկն էր նորա ոտի տակին։

—Հը՛, հը՛, հը՛... ատամները բաց արած՝ յիմարական ժպիտով երկար ժամանակ հրհռում էր նա՝ աչքը տնկած գետնի վերայ բուսած խոտին։

Կիսացնոր Բղդէն յանկարծ կռացաւ ու սիրի-սիրի խոտի հետ մի բուռն ուրիշ խոտեր միանգամից պոկեց ու սկսեց քսել աչքերը, երեսը, մօտեցնել շրթունքներին, տրորել բռան մէջ, նայել վրէն, էլ յետ համբուրել, էլ յետ ժպտալ, կրկին բարձրաքրքիչ ծիծաղել։

Մի խօսքով կատարեալ գիժ էր նա։

—Ես էլ զարմացայ, թէ Բստինենց թիլիկ-միլիկ Սհօն ո՛վ, ալիւր աղալն ո՛վ, դու մի՛ ասիլ, կիւրակի է եղել, խանութ չի ունեցել բաց անելու, յաջող ժամանակ է ճանգել. բայց մի հարցնես՝ թէ ա՛յ ծոծապակաս (ռ-ղապոկաս), ի՞նչ ես ջրաղացի դրանը քիթդ քամուն բռնել, մնացել, ընչի՞ էս թուի ու մացառներումը վէր ընկած՝ հայիլ մայիլ չես լինում, զոքանչիդ խօսքն ի՞նչ ես պարանի դնում (լոռմ). քո ապրանքն է, դողութիւն հօ չե՞ս անում։ Է՛հ, դորա նմանների համար է ասած. «Աստուած փլաւն ո՛ւմ է տալիս, ախորժակն ո՛ւմ». Սհօյի բաղդին ե՛ս պէտք է տիրացած լինէի՝ տեսնէիր։

Դարձեալ սկսեց ծիծաղել Բղդէն։

—Հրեշտա՞կ էր, թէ սատանայ. աչքեր էի՞ն, թէ առաւօտադէ-

էր գժուածի պէս հիացել։ Ա՛խ, ես կը ցնորուիմ, ես ինձ կը սպանեմ, թէ որ Շողիկն իմը չը դառնայ։

—Ի՞նչ եմ ասում, գլուխը շարժելով վերադարձաւ Բղդէն և նըստեց աղբիւրի մօտ. ո՞վ իմը դառնայ, Շողի՞կը, իմ ոխերիմ թշնամու սերո՞ւնդը, ջհուտ Աղաջանի աղջի՞կը, ես գնամ Աղաջանին շլինք թեքե՞մ, կրկին նորա առաջին գլուխս ծռե՞մ, կծու-կծու յանդիմանութիւնները տանե՞մ, մտքումս դրածից յետ կանգնե՞մ, չը հարստանա՞մ, կեանքս չարչարութիւնով անցկացնե՞մ։

—Ո՛չ, էդ գլուխ գալու բան չի, Բղդէն պակուող, տուն ու տեղ դնողը չի. աչքիս տակն ունիմ փող, հարստութիւն, բոլորի գլխին ընկոյզ կոտրե՛լ, խոջա՛ Բաղդասար դառնալ, ջհուտ Աղաջանին հացից քցել, մի կտոր ցամաք հացով նորա ինձ արած լաւութիւնը վճարել, յետոյ Շողիկներն իրանք ոտիդ տակը գլուխ կը դնեն. թէ չէ էս օր Աղաջանն ինձ շեմքը չի թողալ, քարհալած կ՛անի։ Իրաւունք էլ ունի. Պօղոս-աղայենց ամալի տղային, իւր ողորմութիւնով յառաջ եկած չարչուն նա ի՞նչպէս աղջիկ տայ. Բստինենց Կարապետի տղէն մա՛րդ է, մարդի որդի է, իսկ ես մի կօլոտ չարչի, հողի հետ հաւասարուած մի մարդ, ծառի որդը, աշխարհի ծաղրատեղը, ինձ ոչ թէ Աղաջանի պէս երևելի խօջէն, աշխարհքին լաւութիւն անողը՝ վերջին նախարչին է՛լ չի ուզիլ փեսայ շինել։ Ախար ո՞նց շինեն, ո՞վ է գժուել իւր աղջկայ սիրտը խռռի (որոբեկ անել). ո՞ր աղջիկն ինձ կը սիրի, և ընչի՞ս համար պէտք է սիրեն,—սիրուն աչքերի՞ս, նախշուն պատկերի՞ս, սուր-սուր բեխերի՞ս, շիշակ հասակի՞ս. երկրիս երեսին էլ խայտառակ անուն չի մնացել, որ ինձ չը կանչեն,—կօլոտ, ծառի որդ, արջի քոթոթ, նառ ուղտ։ Մարդիկ ուղիղ են ասում, մի մին ժամանակ իմ ծախած մանր հայելիքի մէջ որ թաքուն մտիկ եմ տալիս, գզուանքս գալիս է իմ երեսից, ուրիշներն ի՞նչ մեղաւոր են։

—Բայց ընչի՞ համար, ես ո՞ւմից եմ պակաս, տղամարդի սիրունութիւնը քանի՛ կոպէկ կ՛ուժենայ, ուրիշների պէս մի տղամարդ էլ ես եմ, ա՛յ, հէնց էս աղբրի լճակի մէջ մտիկ տամ, կ՛երևամ։

Բղդէն քսուելով մօտեցաւ լճակին և մէջը հետաքրքրութեամբ նայեց, կամեցաւ կեանքումն առաջին անգամ համեմատութիւն անել իւր և ուրիշների գծագրութեան մէջ։

—Վա՛հ, դուրս թռաւ բերանից և նա մէջքի վերայ փռուեց խոտերի մէջ։

Բղդէն անշարժ ընկած էր. նա այս րոպէին մի ծառի կոճղ էր, կարծես, մի գետաբերուկ էր։ Այս անունը տալիս են գետերի ափին ընկած այն ծառի հաստ բնին, որ ով գիտէ, քանի՞ հարիւր ասպարիզից, ո՞ր տարին, զարնանազայր յորդացած գետն ահագին քարափների հետ իւր յորձանքների և լեռնանման կոհակների վերայ փոքրիկ փետուրի թեթեւութեամբ խաղացրել է իւր երեսին և երբ իջել, ջուրը նուազել ու իւր բնական դիրքի մէջ է մտել, ափումը մի տեղում թողել է անշարժ ընկած։

Անյարմար համեմատութիւն չէ. Բղդէն երկար ժամանակ ձեռքերով երեսը ծածկած՝ մեռելի նման ընկած էր։ Նրան սարսափահար յետ զարկողն իւր այլանդակ և հրէշային կերպարանքն էր, որ երևեցաւ պարզորակ լճակի խորութեան մէջ։

Արդարև, մի ևս առաւել անճոռնի և դժնդակ դէմք փոխարինել էր այսօր նորա բնական տգեղ տեսքին. իշամեղուները նորա երեսն այլակերպել էին. մի տեղ ուռուցքը ընկուզաչափ բարձրացել էր, մի այլ տեղ՝ խորշոմներ ու ակօսներ էր ձգել, շրթունքներից՝ վերինն ուռել, գալարուել ու քթին էր առել, իսկ ներքինը կզակին էր կպել, ընտերքը մատնաչափ հաստացել, սեպաձև ատամներն էին ծածկել. ամեն մի ոտի վերայ չորս հինգ բլրանման բարձրութիւններ միմեանց հանդէպը կտրած՝ մի մի ձորահովիտներ էլ միջանցքներումն էին յառաջ բերել։ Ես միանգամայն անգիտանում եմ որ և է շնչաւոր և անշունչ արարածի նմանացնել Բղդէի երեսը. մի՞թէ բնութեան արարիչը չէր խնայիլ իւր ձեռակերտին այսպիսի անճոռնի կերպարանք տալ։

Շատ կարելի է երկար ժամանակ ուշքի չը գար Բղդէն, եթէ արեգակի ջերմութիւնն իւր ներգործութիւնը չ՝անէր։

Փոքրիկ միջատների նետերի թոյնը շատ ազդու էր։

Սիրտը կոտրած, յուսահատ վերկացաւ չարաբաստիկ արարածը և իւր չորս կողմն աչքերը ման ածեց։

Ձորամիջումն ամեն ինչ իւր տեղն էր. միայն օդի մէջ բզզացող թևաւոր մժեղներն ու երբեմնապէս մի քարից մի թփի վերայ թևոց թռչնիկները՝ այն ջրի ծիտ կոչուած սի-

Պատի տակին, քարերի մէջ, պատաշարի ճեղքուածքից դուրս է մաղուած երկու երեք բռնաչափ կրախառն աւազ։ Ամեն գիւղական մանուկ կարող է ասել, թէ գետնափոր մկների արարքն է այդ. այդպիսի հողակոյտերը հարիւրներով կան դաշտերումը՝ մկան ծակերի մօտ։

Դեռ հողի կոյտը չը խառնած՝ Բղդէն դիտեց հետաքննին աչքով և վճռեց, որ հողը թափուած է տեղահան արած քարի յետ բացուած ճեղքից։

Բղդէն սկսեց հողը խառնել։

Հրա՛շք...

Հողակոյտի մէջ լիքն է Բղդէի մօտ եղած ոսկիներով։ Նա մոռացաւ բոռերին։

Հողախառն բուռն արեց և գրպանը լցրեց։

—Ուրեմն գնացող բոռերը ոսկիք չէին, վճռեց Բղդէն հողը քրքրելուց և վերջին ոսկին վերցնելուց յետոյ. ահա՛ առաւօտեան սպանած բոռերս։

Այդպէս իսկ էր. նորա սպանած երկու միջատները, որոնց ոսկի դառնալու վերայ աներկմիտ էր, այժմ ընկած էին քարերի մէջ փոշոտուած։

Ինքնամոռացութիւնը հեռացաւ Բղդէից։

Նա ապահովուեց, որ միջատները կապ չ՚ունին իւր գտած թանգագին մետաղի հետ։

Այժմ նա սկսեց գաղտնիքը քննել և գտաւ։

Իւր տեղահան արած քարի անկիւնում, մի արհեստական խորշում, գլխի վերայ շրջուած, ընկած էր մի փոքրիկ կաւէ բղիկ։

Նրանից քիչ հեռու ընկած էր իւր կափարիչը։

Խուփը միջից երկու կէս էր եղած։

Անշուշտ մկներին էր պարտական Բղդէն։

Մկներն են փորել բղիկի տակը, շուռ տուել և ոսկիքը հողի հետ դուրս թափել։

Առաջինը չէր այսպիսի դէպք պատահելը. շատ մօտիկ անցեալում մի հոգևորական նոյն ձևով վայելեց կրծանների աշխատութեան արդիւնքը. մենակեացն իւր հովանաւորութեան յանձնուած վանքի պատի տակին մկների դուրս թափած հողի կոյտի մէջ գտաւ ոսկիներ։

Որքանութիւնը սուրբ հօրն է միայն յայտնի, նոցանից միայն երկուսն իբրև հնութիւն դրուած են Մայր-Աթոռի թանգարանումը։

—Հիմի, ջհուտ Աղաջա՛ն, թէ ճակատ ունիս՝ դիմացի՛ր, երկու զօչի գլուխ մի պղնձում չեն եփուիլ. այսուհետև կամ չարչի Բղդէն, կամ ջհուտ Աղաջանը. օրն էգուց մենք իրար կը հանդիպենք, այս գիշեր գնամ մի հանգիստ քնեմ։

Այս խօսքերով բրիչն ու կռանն առած՝ առանց իւր խոստումը կատարելու, առանց քանդած քարը տեղը դնելու՝ դուրս եկաւ շտապով Բղդէն Կիզի-մատուռից և դէպի իրանց տունն ուղղեց քայլերը։

Թէ որքա՛ն գիշեր էր անցել, ի՛նչպիսի երազներ նրան յուսալից կամ յուսալիք էին արել, հաշիւ չը կարաց տալ իրան Բղդէն, բայց մէկ էլ իւր անունը լսեց, տեղիցը վեր թռաւ, ցից կանգնեց, շփոթուեց, մթութեան մէջ նայում էր իւր առաջին կանգնող ստուերներին և իւր չորս կողմը։

Նա քնահարամի շարժումներ էր անում, աջ բազուկով աչքերն էր տրորում, ծործորակն էր քորում, յօրանջում էր և իրան առաջարկած հարցմունքներին միայն անկապ և անհասկանալի հնչիւններով էր պատասխան տալիս։

—Ա՛յ տղայ, Բղդէ՛, ի՞նչ ես շշմել, քեզ չե՞մ հարցնում, էս ժամանակ էստեղ ի՞նչ գործ ունիս, կրկնեց ձիու սանձը ձեռքին բռնած մի մարդ։

—Աբա... Աբա... Աբարանիցն եմ գալիս, քրթմնջեց վերջապէս ուշքի գալով Բղդէն, շատ յոգնած էի, նստեցի ձեր դրան առաջին, որ քիչ հանգստանամ, քունս տարել է՝ մնացել եմ էստեղ, Աղաջան ամի՛։

—Իսկ էս լինգն ու գուրզն ի՞նչ բաներ են։

—Աբնագիւղի տէրտէրինն է, մի փոքր շինութիւն պէտք է անենք, մի քանի օրով խնդրեցի. բայց դո՞ւ որտեղից էսպէս ուշ. էս ի՞նչ ձիաւորներ են։

—Տօղա՛, դեռ քնա՞ծ ես, չե՞ս տեսնում ապրանք է, Երևանիցն եմ բերում։ էս էն բանն է, որ քո բերանդ իւղոտեց, որ հիմի ինքդ ես բերում։ Վնաս չ'ունի, ես շատ ուրախ եմ, Աստուած տայ աւելի հարստանաս, ձեռքդ երկարի. բայց ասել եմ, կրկին ասում եմ, Բղդէ՛, աշխարհքը քեզանից գանգատաւոր է. թանգ ես տալիս՝

հերիք չէ, ապառիկդ էլ աւելի ես նշանակում, մէկին մէկ շահ ես առնում, քերթում ես, կողոպտում ես ձեռը կարճ գեղացոնցը։ Էդ լաւ չի, որդի՛, վերևիցն Աստուած մտիկ է տալիս։

Գիշերն արգելք եղաւ Ջհուտ Աղաջանին նկատել Բղդէի կերպարանքը։ ապա թէ ոչ՝ նա իրան կը պաշտպանէր, կամ յետ կը փախչէր, երբ տեսնէր, թէ ի՛նչ գազանային կատաղութեամբ կռացաւ և գետնիցը վերցրեց մուրճը։

—Դէ վե՛ր կալ լինդդ ու գուրդդ և գնա՛ հանգստացի՛ր. բարի գիշեր, ասաց Աղաջանը և հրամայեց իւր հետի մարդկանցը բեռներն իջեցնել։

Աղաջանի քաղցր խօսքերն էին, որ մի ակնթարթում իջեցրին Բղդէի բարկութիւնը։ Նա ատամները կրճտեց, առաւ իւր գործիքներն ու հեռացաւ՝ իւր մէջ փնթփնթալով հետևեալը.

—Էս ի՛նչ է պատահել ինձ, չէ՞ որ ես մեր տունն էի գնում քնելու, ապա Ջհուտ Աղաջանի դրանն ի՛նչ բան ունէի։

—Հա՛, հա՛, հիմի յիշեցի, երկար ժամանակ մտածմունքների մէջ խորասուզուելուց յետոյ արտասանեց Բղդէն, գնացի որ կռանամ համբուրեմ էն շեմքը, որտեղից օրն երկու անգամ՝ առաւօտը շատ վաղ և իրիկունը շատ ուշ՝ կուժն ուսին՝ անց ու դարձ է անում էս օրուայ հուրի փարին. հիմա եմ յիշում, չոքեցի, շեմքի փայտն երեք անգամ համբուրեցի, ինչպէս երևում է, դլուխս դրել եմ շեմքին՝ անուշ երազների մէջ մտել։

—Բայց գնա՛ որ գնա՛, Ջհուտ Աղաջա՛ն, լաւ պրծար, դու անպատճառ էսօր մի լաւութիւն արել էիր, որ քո առաջդ եկաւ, քեզ մահից պրծացրեց, կամ թէ չէ քո մի կտոր հացը գուրդը ձեռքիցս խլեց, թէ չէ դու հիմի արենշաղախ, անշունչ ընկած կը լինէիր քո շեմքի առաջին։

—Ոչ է՛ս, ոչ է՞ն, դու էիր, Շողիկ ջա՛ն, որ քո լսաթաթախ ձեռներովդ ուժեղ փահլեվանի նման (ջմբեշ) կռներս ծալեցիր, ձեռներս թուլացրիր ու հօրդ արևը սև անող գործիքը խլեցիր. շա՛տ էլ լաւ արիր, դու հօ՛ չէիր կարող հօրդ արիւնով լուացած ձեռքը համբուրել։

—Ի՞նչ... ի՞նչ եմ ասում... յանկարծ ցնցուեց ամբողջ մարմնով Բղդէն և վերմակը վրայից յետ բացուեցաւ։

Արդէն Բղդէն տուն էր հասել, հանել էր իւր շորերը և մտել մօր պատրաստած անկողինը։ Առաջինը չէր, որ մայրն այդ նախապատրաստութիւններն անում էր որդու համար։ Պատահում էր, որ Բղդէն երբեմն շատ ուշ էր վերադառնում գիւղերից. մօրն անհանգիստ չ՝անելու համար՝ նա կարգադրել էր, որ իւր անկողինը պատրաստէր և ընթրիքը մօտը դնէր։

Գալիս էր Բղդէն, ուտում և տեղը մտնում։

Այս գիշեր նա իւր անկողին մտնելն էլ չէր հասկացել. նա դեռ իրան փողոցումն էր կարծում։

—Երբէ՛ք և երբէ՛ք, ձեռքը շարժեց նա, չարչի Բղդէն տղամարդ չի, որ մի աղջկայ առաջին կուչ դայ ու նորա հօր շպրտած արճճից ծանր խօսքերը մարսի... Հը՛... դառն ժպիտով խնգաց նա...—ուրախ եմ, ասում է, Աստուած տայ աւելի հարստանաս, բայց մուշտարիքանցդ հետ լա՛ւ վարուի՛ս... Զէ՛, ջհուտ Աղաջա՛ն, չէ, ձեռներդ լուա՛. Բղդէն էլ քո տեսած երեխէն չէ. Պօղոս աղայենց ամալէն քո իրաւունքի տակից դուրս պրծաւ, խրատներդ նորա ականջը չեն մտնիլ, այսուհետև հօ դո՛ւ, հօ մի բուռը փոշին,—քամուն տուիր՝ էլ չը կայ, սրա՞նք ողջ կենան, սրա՞նք։

Բղդէն վերցրեց մօտն ընկած արխալուղն և շարժեց, ոսկիքը գրպանումը զօղանջեցին։

—Բաս Նողի՞կը... Զէ՞ որ նա ջհուտ Աղաջանի աղջիկն է. չէ՞ որ իմ թշնամին Նողիկիս հէրն է, չէ՞ որ Նողիկս իմ դուշմանի միս ու արիւնն է. ո՞նց կտրես միսը, որ արիւնը չը թափուի, ինչպէ՞ս թափես արիւնը, որ միսը չը կարուի...

—Ա՛խ... ես կը խելռե՛մ... Աղէ՛, աղէ՛, աղէ՛, մէրի՛կ, ձայն արձակեց մի քանի անգամ Բղդէն, ճակատին զարկեց, անկողնի մէջ կործ եղաւ, գլուխը կոխեց բարձի տակը ու հեկեկալով լաց եղաւ բարձրաձայն։

ԺԹ.

ՋՐԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

Լուսադէմ է. բնութիւնը խաղաղ է և անուշաբոյր. մի թեթևասիւք զեփիւռ մեղմօրէն խաղում է ամառուան դիշերային մթնոլորտի մէջ. մթնաժեռ երկնքի երեսը զարդարող փայլուն գո-

հարները—բիւրաւոր մեծ ու մանր աստղերը—միմեանց ետևից ծորելով՝ անյայտանում են, կամ տեղն ու տեղը չքանում են. անսահման տարածութեան թանձր սևաթոյր վարագոյրը հետզհետէ նօսրանում և կապտագոյն անխառով ովկիանոսի մակերևութի է նմանում։ Արևելեան կողմից մի բարակ շառաւիղ՝ թափանցիկ ոսկեգոյն շղարշի նրբութեամբ՝ ձգուում էր երկնից երեսին, սփռելով և ցրիւ տալով իւր ասեղանման սուր-սուր ծայրերը դէպի հեռի արևմուտ, դէպի խոր հիւսիս։ Այդ նօսրացած գոհարների խմբերում դեռ հպարտութեամբ խաղում են պայծառ փայլերով մէկ-մէկից բաւականին հեռու ընկած առաւօտն աւետող տասն երկու խոշոր աստղերը։ Բայց և նրանց երջանկութիւնը կարճատև է. լոյսը մօտ է, լուսոյ երկիւղը նրանց էլ սարսափեցրել է, նրանք էլ հետզհետէ գունատուեցին և մէկ-մէկ գլուխ առան, կորան։ Մինը կայ, սակայն, որ չի ուզում ընկճուիլ,—դա արուսեակն է՝ լուսադէմի աստղերի թագուհին, գիշերային լուսաւորներից ամենագեղեցիկը՝ լուսնեակից յետոյ. նա երեսը դէմ է տուել, ուզում է հակառակել Արայի լերան քամակից դէպի ինքը շեշտուած լուսաւորների թագաւորի սլաքներին։ Բայց և նա՝ յաղթահարուած ու դալկացած՝ գլուխ առաւ, չքացաւ։ Այդ բոլորից յետոյ արշալոյսն աւետում է մի գեղեցիկ առաւօտ և փութացնում է գեղջուկին դէպի իւր սիրելի պարապմունքը, իւր հանդը, իւր դաշտը, իւր այգին, իւր կալ ու կուտը։

Մի այդպիսի առաւօտ բացուեց միւս օրը Կարբում։

Զարաբաստիկ Բղդէն, սովոր շուտ զարթնելու և իւր չարչութեանը փութալու, այդ գիշերը ոչ քուն էր մտել, ոչ զարթնէր, հազարաւոր խառն ու շփոթ մտածողութիւնների և դիտաւորութիւնների ծրագիր կազմելով՝ ինչպէս պառկել էր, այնպէս էլ տեղիցը վեր թռաւ։ Նա ոչ մօրը զարթնացրեց, ոչ չարչու պայուսակին մօտեցաւ. մի աներևոյթ մղումից, կարծես, ձգուեց դէպի այն նեղ փողոցը, որ տեղից անցնելու էին՝ կժերն ուսերին՝ ջրի գնացող աղջիկները։

Այս գործողութիւնը սկսուում էր սովորաբար լուսաբացից շատ յառաջ, երբ այգն ու ծայգը չէին տուել միմեանց հրաժեշտի ողջոյնը։

Պառաւ կանանց երկճղի ձայներն էին լինում առ հասարակ ջահէլներին քնահարամ անողը։

—Աղջիկնե՛ր, հարսնե՛ր, ելէ՛ք, ձայն էին տալիս մէկ էլ անուշ քնի մէջ մնած ժամանակն անքուն պառաւուկները. քանի՞ մրափիք, կը նմանիք քրգի մեռել, աքաղաղն երեք անգամ բարի լոյսն աւետել է, վերի կողմը (ոբէ-եկէ) կապտացել է, ելէ՛ք դուռն ու սուն սրբոտեցէ՛ք, մինչև տաւարի ոտքը չի պղտորել առուները, գնացէ՛ք պարզ ջուր բերէ՛ք, բան ու գործի ժամանակ է։

Պառաւների այս պատուէրը շարժումն ու կենդանութիւն էր մտցնում գիւղական ողջ բնակութեան մէջ։

Մեծ պատրաստութիւն պէտք չէր գիւղի հարս ու աղջիկներին՝ իրանց արդ ու զարդն աւարտելու, իրանց պաճուճանքը վերջացնելու։

Հանեց պստիկ հարսը գլխատակից պատառոտուն, կարմիր, խամ կտաւի անթարին, հագաւ իւր դեղին շապկի վերայից և ահա նա միանգամայն պատրաստ է գործի կանգնելու։

Ամուսնացած մատաղահաս կանանց գլխի ծածկոցները, որ նոյնպէս կոպիտ փաթաթաններից են ձևած՝ գիշեր ցերեկ գլխներից չեն բաժանուիլ, այլ միայն տօն օրերին կը բացուին։ Միակ ածանագին մետաքսեայ փուշի կոչուած թաշկինակն է, որ վերնազգեստի հետ՝ երեկոյեան տեղը մանելուս՝ կը ծալուի և բարձի տակը կը մտնի, մուրաքի տեղ պէտք կը լինի։

Հասած աղջկանց գլուխն աւելի սակաւ պատրաստութեան կարիք ունի, սանտրել, հայելու տակ կոկուել չը կայ, մի-մի չթեայ ծաղկաւոր թաշկինակ է, որ եռանկիւնի ծալում են, ծնօտի տակովը պատ տալի և սուր ծայրը թիկունքին փռում, որպէս զի յարմարին նորա հետ ամբողջ մէջքը բռնող տասն երկու երկայն ծամերը և իբրև ծոպեր ծառայեն գլխի ծածկոցին։

Սակաւապէտ է գիւղական կանացի սեռը, հրապուրիչ պճնազարդութիւններ նրան՝ չեն զբաղեցնում, նա միայն իւր տնային տնտեսութեանն է անձնատուր եղած։

Խօսք չ՝ունիմ, նորահարսները խնամքով ծալած և պահած ունին իրանց բաժինքում բերած հարսնութեան հագուստները, բայց նրանք դեռ շատ տարիներ պէտք է բողչամիջում մնան. այդ հարսներն իբրև օժիտ բերած ունին նոյնպէս մի փոքրիկ անագեայ հայելի՝ ձեռնամիջի տրամագծի մեծութեան տփի վերայ յարմարեցրած,

ունին և մի ոսկրէ դիւրագին սանտր. բայց այդ ամենը սովորական օրերի համար չեն, նրանք պէտք են գալիս զատկին, տօն օրերին, հէրանց գնալուս, ուխտատեղերում և այլն։

Աստուծոյ տուածից՝ ոտնաման հագնելու համար էս կանացի սեռը ժամանակ չի կորցնում. գիւղացի կինն ու աղջիկը ի մանկութենէ վարժ են փուշ ու տատասկ կոխոտելու. նրանց ոտքի տակի մորթը գոմշի կաշուց հաստացել է, փշերի ասեղանման սուր ծայրերը փշրուում, բթանում են նրանց ոտքերի տակ։

Երգում չեմ ուտիլ, կարելի է զարդարուելուս՝ ոտքերը լուացած օրը՝ այդ փշէ ասեղների ծակոցը փոքր ինչ զգալի լինի մեր քնքուշիկ սեռի ոտքերի համար, բայց այն էլ՝ ոտքի երեսից, ապա թէ ոչ, ժամերով, թէկուզ, չեչաքարը [1]) մաշեցնեն ոտքերին քսելով, ներբանի խոռոչներում ամրացած և մարմնի հետ միաւորուած խճերը մաքրել չեն կարող։

Տանն երես ու ձեռք լուանալու կարևորութիւն նոյնպէս չ՝ունին գիւղի ջահել կանայքը, այդ նրանք անում են ջրցքի վերայ՝ առուի փրփրալից պղպճակները փշրելով։

Մինչև տան տղամարդն իւր ոտնամանների առասանները կ՝ամրացնէր, նորա քնքուշիկ կէսը, կամ հարսնացու քոյրը, երկու կուժ ջուր է բերում։

Եւ արդարև, գիւղացի տղամարդը՝ շէն թէ աղքատ՝ երբէք ոտաբոբիկ չի ման գալ, նոր թէ կարկատած՝ մի զոյգ իւր ձեռագործ կաշուէ տրեխ պէտք է ծածկեն նորա ոտքերը։

Ահա՛ մի գաւաթ սառը, նոր բերած ջուր ձեռքին առաւ տանու աղջիկը, համեստօրէն ձեռքի մէկը սրտին դրած՝ կանգնեց եղբօր կամ հօր առջևը, խոնարհութեամբ սպասաւորեց նրան, երեսը լուալ տուեց և կրկին, կուժն ուսին, վազեց ջրի։

Երես-սրբիչի կարևորութիւն նմանապէս չը կայ, բաճկոնի քղանցը, կամ լայն թևաբերանը փոխարինում են նրան։

Ինչ ասել կ՝ուզի, որ ջհուտ Աղաջանի աղջիկ Նողիկը բացառութիւն չէր, նա էլ զարթնել էր, նա էլ ջրի էր գնացել։

---

[1]) Մի փոքր բոլորակ չեչոտ քար է այդ՝ կանանց զարդերի անբաժան ընկերը. նրանով են իջեցնում լուանալուս ոտքերի աղտոտութիւնը։

Բղդէն շատ առաւօտ էր անցել դէպի առուակը տանող ճանապարհովը միայնակ, խուրջինն ուսին, կամ իւր օձ իշուկի հետ գիւղերը գնալուս, բայց ոչ մի ջրաբեր կնոջ կամ աղջկայ չէր հետաքրքրել, իսկ այսօր աղջիկներից շատերը միմեանց աչքով արին և իրար մէջ քչփչացին։

—Աղչի՛, հո՛ղս դրա կոլոտ գլխին, ի՞նչ է քուչէն չափում, մեր քամակից հոտոտելով վերև ներքև անում. չը լինի՞ իւր միջումը սիրահարուած է, էն ո՞ր անշնորհքը դրան կ'երթայ, հարցմունքներ էին տալիս ու ծիծաղում սիրունները, երբ Բղդէն իրանցից հեռանում էր։

Չը դիտեմ, լսե՞ց Սալբու տղէն իւր դէմ արտայայտած Կարբու գեղեցկուհիների կշտամբանքը, թէ մի ուրիշ դրդիչ հանգամանք մղեց նրան դէպի դիւղի հարաւ-արևմտեան կողմը։

Նա այս արեց մի յանկարծական հայեացքից յետոյ։

Բղդէն ուղիղ ճանապարհով չը գնաց. մի քանի ցածր պատերով պարտէզներ շատ ժամանակ չէր, որ տնկուած էին այդ կողմերը. նա իրան ձգեց առաջին պարտէզը, այնտեղից էլ երկրորդը, երրորդը, մինչև որ վերջին պարտիզի պատի տակին կուչ եկաւ։

Բղդէն նստած տեղը դողդողում էր։ Ժամանակ առ ժամանակ նա գլուխը բարձրացնում էր, աչքերը սևեռում էր դէպի պարտիզից դուրս գտնուած հինաւուրց աւերակը և նորից կռանում. նորա այլայլուած դէմքից կարելի էր գուշակել, որ նա մի գէպքի ականատես է լինում, կամ մի խօսակցութեան ականջ է դնում. երեսը մի տեսակ ծռուել էր, բերանը բաց էր մնացել, շուտ շուտ էլ ականջն էր պատածակին դէմ անում։

Ցանկարծ Բղդէն թափահարուեց և սարսափահար եղաւ. նորա պատերի վերայ կատաղութեան նշաններ արտափայլուեցին, նա կորզեց մօտն ընկած քարը, ձեռքը բարձրացրեց, որ շպրտի դէպի աւերակը, բայց կրկին ցած դրեց ու վեր ելաւ տեղիցը, պատի գլխովը թռաւ և սլաքի նման իրան ձգեց աւերակի մէջ։

—Ա՛խ...

Այս մի ձայն էր, որ հեռուեց Բղդէի ներկայութեանը և դադարեց։

—Աղչի՛, էստեղ ի՞նչ ես շինում էսքան վաղ, Եողի՛կ, հարցրեց ճիչ արձակողին քաղցրութեամբ Բղդէն։

Ջհուտ Աղաջանի աղջիկը ոչինչ չը պատասխանեց, նա սիրտը բաբախելով կռացաւ ուսելու քարին դէմ տուած լիքը կուժը։

—Աղչի՛, այստեղ ո՛ւր, ջրի ճանապարհն ո՛ւր. ընչի՞ համար ես եկել այստեղ, գեռ լոյսն ու մութը նոր է բաժանուում, կրկնեց Բղդէն իւր հարցը։

—Ոչի՛նչ, հազիւ լսելի եղաւ մի մրմունջ։

—Կա՛ց, կուժդ ուսդ տամ, ժպտալով մօտեցաւ Բղդէն։

Շողիկն արդէն ուսել էր կուժը. նա քայլերն ուղղեց դէպի աւերակից դուրս տանող դունակը։

—Մի քիչ համբերի՛, Շողի՛կ, ձեռքը կժին ձգեց Բղդէն, աղջկայ առաջը կտրեց և չը թողաց դուրս գալ աւերակից։

—Թո՛ղ, ի՞նչ ես ուզում ինձանից, տրտնջաց շրթունքն ուռցնելով Շողիկը։

—Աստուա՛ծ վկայ, սուրբ Գէորգի գերեզմանո՛ւմ եմ երդում ուտում, ինձանից քեզ մնաս չի գալ. երկու խօսք ունիմ ասելու, կամ լսի՛ր, կամ ես ինձ անմահ, անգրող կը սպանեմ։

—Դո՞ւ ով, ե՞ռ ով։

—Հապա՛ դու ո՞վ; էն Աշտարակի ճանապարհը բռնած ներքև գնացող բազդաւո՞ր ով, որ թշերիդ ծէրերը կարմրացրեց։

Շողիկը միանգամայն կարմրատակեց, դարձաւ բազուկի (ճակնդեղ) եփած տակ. նա չ՚արգելեց Բղդէին կուժն ուսիցը վայր առնել. նա լռել ու գլուխը խոնարհեցրել էր։

—Ես համբոյրի ձայն լսեցի։

Շողիկը պապանձուած էր, աչքերն արնոտել էին։

—Քեզ եմ ասում, ես ձեզ տեսայ համբուրուելիս։

—Ես թագուն ոչինչ չ՚ունիմ, իմ նշանածն էր, քեզ պէս օտար աղջկայ առաջը կտրող հօ չէ՛ր, մրմրթաց Շողիկը։

—Եթէ հայրդ իմանա՛յ։

—Այսօր չէ՝ մի քանի շաբաթից հայրս ինքը պէտք է կռնիցս բռնի, նրան տայ։

—Էս տեղ ընչի՞ էիք եկել։

—Ո՞ւմ ի՞նչ բանն է։

—Եթէ դու շիտակ խօսող ես՝ ասա՛, ի՞նչ գործ ունէիք գիւղիցը դուրս՝ ճանապարհից ծռանց՝ էս աւերակի մէջ։

—Իմ նշանածն է, իմ գլխի տերն է, հրամայեց գալ, իրան ճանապարհ դնել, ես էլ եկայ։

—Նա սիրո՞ւմ է քեզ։

—Մեղք է, որ չը սիրի։

—Դու է՞լ սիրում ես։

Շողիկը չը պատասխանեց, ձեռքը ձգեց կժի կանթին և ուզում էր վերցնել, բայց Բղդէն գրկեց կուժն ու չը թողեց։

—Ի՞նչ ես ուզում ինձանից, հիմի կը գոռամ, աշխարհքը գլխիդ կը ժողովեմ, սպառնաց Շողիկը։

—Մի խօսք եմ ասում, լսի՛ր ու գնա՛,—Աստուած քեզ հետ։

—Մի ժամ է բռնել ես ու ոչինչ չես ասում, քեզ համար մեծ ամօթ է, լոյսը բացուեց, երթևեկը հիմի կը շատանայ, ընչի՞ ես կամենում ինձ խայտառակել։

—Թո՛ղ Աստուած ինձ պատժի, եթէ ես քո մի մազին դիպչեմ, Շողի՛կ, միայն լսի՛ր՝ ինչ որ ասում եմ և մի՛ բարկանար, աղաչում եմ։

—Ասա՛, լսում եմ։

—Չի կարելի՞, որ Բստինենց Սհօյին չ՚առնես։

—Դու իմ հէ՛րն ես, իմ գլխի տէ՛րն ես, դու ո՞վ ես, որ ինձ էդպէս հրամանք ես անում։

—Հրաման տալու իրաւունք չ՚ունիմ, միայն խնդրում եմ։

—Է՛... է՛... է՛հ, բարկացաւ Շողիկը և կրկին ձեռքը ձգեց դէպի կուժը։

—Աղաչում եմ, Շողի՛կ, ոտքերդ եմ ընկնում, ես գժուած եմ քո սիրով, կամ էս բոպէիս յետ արա՛ կողքիցս կախած դանակը, վիզս կտրի՛ր, կամ թէ չէ, Սհօյին մի՛ գնալ, իմ նշանածը դարձի՛ր։

—Ծո՞ւռ ես, ի՞նչ ես, երկու տարի է՝ ես Սհօյի նշանածն եմ։

—Հիմի էլ իմը դարձի՛ր։

—Վա՛յ, հո՛ղը գլխիս, ես անտէ՞ր եմ, ո՞րբ եմ, ձեռս ծոցումս անճարի մէ՝կն եմ, որ գնամ, կին դառնամ՝ էն էլ ո՞ւմ՝ չարչի Բղդէին։

—Հիմի ես այլ ևս չարչի չեմ, Շողի՛կ, ես հիմի փողատէր եմ, քո հօրիցդ շատ հարուստ եմ, օրն էգուց Աշտարակումը մի մեծ խանութ եմ բացանելու, դեռ տասն էլ ուրիշ գիւղերում պէտք է բանամ, քո Սհօյի հացը պէտք է կտրեմ։

—Մի մարդի հաց Աստուած չը կորի, թէ չէ աղամորդին ի՞նչ կարող է անել։

—Քո Սհօյի աչքը հօրդ դռանը պէտք է մոիկ տայ միշտ, հէրդ պէտք է մի կտոր ցամաք հաց շպրտի, որ նա քեզ էլ պահի, իրան էլ. հինգ գաղ խամ՝ չիթ առնելու, վիզդ քցելու կարողութիւն չ՚ունի Բատինի թոռը, բայց ես քեզ ոսկու մէջ կը թաղեմ։

—Կերածը կորած է՛, քիչ մարդիկ կա՞ն, որ էս օր իմ հօր հացն են ուտում ու հլմի նրա ոտը կռծում են. չ՚իմացողի աչքերը թող բռնի հօրս երախտիքը։

—Շողի՛կ, ես չեմ ուրանում, որ քո հայրն ինձ բարութիւն է արել, բայց այսօր նա իմ դանկի չափ կարողութիւն չ՚ունի. երէկ նա էր, էս օր ես եմ. աշխարհքս սանդուղք է՝ մինը վեր է ելնում, մինը ցած է իջնում։ էս օր ես քեզ ոտիցդ գլուխ ոսկով ու մարգարտով կը զարդարեմ։

Մի արհամարհական ծաղր արտայայտեց Շողիկը և ձեռքը կժին ձգեց։

—Սուտ չեմ ասում, Շողի՛կ, եթէ չես հաւատում՝ տես ի՞նչ եմ փռում ոտքիդ տակին, էս բոլորը քո ցաւը տանեն։

Բղդէն հանեց գրպանից մի կարմիր թաշկինակ, քակեց կապը և սփռեց գետնի վերայ։

Մեղ յայտնի ոսկիքն էին հուրհրատում և իրանց փայլի պակասորդը լրացնում առաւօտեան արևի ցոլացրած ճառագայթներից։

—Տասը, քսան էդքան էլ տանն ունիմ, Շողի՛կ, բոլորը քեզ մատաղ, ստախօսեց Բղդէն։

Ոչ մի ոսկի պակաս չէր, բոլորն այսքանն էր, բայց այս էլ քիչ չէր, հինգ վեց հարիւրից աւելի էին։

—Մենք մի կտոր հաց՝ Աստծու տուածից՝ ունինք, սոված չենք մեռնիլ, տա՛ր, ուրիշներին զարմացրու, շեշտեց բարկացած Շողիկը և այս անգամ վճռաբար բռնեց կժի ունկը։

—Չեմ թողնիլ՝ ոտդդ փոխես, մինչև չ՚ասես, որ էլ Սհօյին չես սիրում, ի՛նձ ես առնելու։

—Ինչ եմ անելո՞ւ. իմ հօր մի խօսքը քո պարկերով ոսկիքանց ու ակն ու մարգարտի հետ չեմ փոխիլ. Սհօյի կոխած սև հողը քո գլխից ինձ համար առաւել է, կօլոտ Բղդէ՛. գողնովի ոս-

կիքո՞վդ ես ուզում ուրիշի նշանածը ձեռքիցը խլել. ո՞ր աչքը կոյր, ոտքը կաղ, հաց ու ջրի կարօտ աղջիկը արժան կը համարէ քեզ պէս այլանդակ մարդագիլի ճանգն ընկնել։

Շողիկն այս անգամ սաստիկ էր բարկացել. նորա վերայ մի անբնական ոյժ եկաւ, աչքերն արիւնակոխ եղան։ Վերջին բացականչական խօսքի հետ ղոյգ ձեռքերով յետ զարկեց նա Բղդէին, կուժը թռցրեց ու շտապաւ դուրս եկաւ աւերակից։

Աւերակի պատը յենարան եղաւ Բղդէին և նա աղատուեց մեծ փորձանքից, նա գլուխը, կամ մէջքը կը կոտրէր, անշուշտ, աւերակի մէջ թափուած քարերին զարկուելով՝ եթէ պատը նրան չը փրկէր։

—Շատ լա՛ւ, ջհուտ Աղաջանի աղջի՛կ, դու ինձ վա՛յ տաս, սպասի՛ր, հօրդ հողի հաւասարացնեմ, քեզ չո՛քէ չոք դուս բերեմ, ո՛տս համբուրել տամ. եթէ խօսքս չը կատարեցի, գնա՛ ու պարծեցիր. բոլոր ոսկիքս դորա վերայ կը փչացնեմ, սպառնալով մատը թափ տուեց Բղդէն արագ քայլերով կուժն ուսին հեռացող Շողիկի քամակից։

—Ոսկիքդ տա՛ր մածնի տո՛ւր, գլուխդ քսի՛, կորական պատասխանն եղաւ Շողիկի։

Աղաջանի դուստրն էլ չէր երևում. նա ծռուել էր դէպի ձախ և մտել ջրի տանող փողոցն ու խառնուել ջրբեր աղջիկներին, որոնցից և ոչ մէկը չէր նկատել Շողիկի բացակայութիւնն և վերադարձը։

Բաւական ժամանակ էր անցել Շողիկի հեռանալու րոպէից և Բղդէն աւերակի պատին յենուած՝ դեռ նայում էր ակնապիշ դէպի ջրի փողոցը։

Վերջապէս նա նկատեց ճանապարհովն անցնող Կարբեցի չարչիներից մէկին, որ խուրջինն ուսած՝ գնում էր դիւղերը շրջագայելու և տեղն ու տեղը նստեց, մինչև որ չարչին հեռացաւ։

—Կամ ե՛ս, կամ ջհուտ Աղաջա՛նը, երկուսիցս մէկը պէտք է Կարբու գաւառումը յիշուի, յիշատակուի, կամ ե՛ս, կամ Բստինենց Սհօ՛ն,—երկուսիցս մէկը պէտք է Շողիկին տիրանայ, դեռ տեսնենք ի՞նչ կ՚ասի ուստայ Սիմոնը։

Այս խօսքերով նա կապեց կրկին իւր թաշկինակը, գրպանը դրեց և շտապով բռնեց Աշտարակու ճանապարհը։

Բ.

ԲՈՍԻՆԵՆՑ ՍՀՕՆ

Երկու տարի էր՝ խանութ էր բացել Բոսինենց Սհօն Աշտարակումը. նա առաջին խանութպանն էր այնտեղ։

Մի գեղեցկադէմ երիտասարդ էր Սհօն, բարձր հասակով, թուխ և խոշոր աչքերով, կարմիր երեսով ու նօսր նորաբոյս ընչացքով, միշտ ծիծաղադէմ, միշտ հաճոյախօս, յաճախորդների ամէն խօսքին ջանով պատասխանող, այն ջահելներից մէկը՝ որի համար ամէն տեսնող ասում է. ի՜նչ տղայ է, ափսո՛ս, որ մայրը մէկն է ծնել. իսկ համեստ բնաւորութեան և գրաւիչ պատկերի համար՝ բոլորեքեան նրան նմանեցնում էին մօր ազիզ պահած, արուռով մեծացրած ազատ աղջկայ։ Այդ համեմատութիւնը միանգամայն յարմարում էր Սհօյի բնաւորութեանը. նա չ՝ունէր Կարբեցու խորամանկ ճարպիկութիւնը. մի մաղաչափ սխալմունք իւր կողմից, կամ սառը խօսք օտարից՝ նորա երեսը շինում էր երեկոյեան բոսորային երկինք, ականջները կէծանում էին, կարմրութիւնը սփռուում՝ էր բոլորակ դէմքի վերայ և քափ ու քրտինքը կոխում էր. այդ ժամանակ նորա ձայնն էլ նուաղում էր, որ՝ խոռտովանած՝ առանց նրան էլ ամօթխած օրիորդի մելոդիական և քաջոլոր ձայնից աւելի չէր։

Մի հատիկ հօր զաւակ էր Սհօն, Կարբեցի Բոսինենց Կարապետի որդին էր։

Կարապետը, իբրև իւր նախկին կարողութիւնը կորցրած մարդ, ձեռնհաս չէր լինիլ երբէք իւր որդուն խանութպան շինել՝ մինչև անգամ՝ Կարբու մէջ, թող թէ Աշտարակու նման տեղումը, եթէ ուրիշը նրան չ՝օգնէր։ Ուստի և նա մեծ ուրախութեամբ պատրաստակամութիւն ցոյց տուեց, երբ մի օր Ջհուա Աղաջանն առաջարկեց նրան իւր խնամութիւնը, աւելացնելով թէ Սհօյին մի մշտական կտոր հաց տալու համար՝ ինքը մտադիր է Աշտարակումը խանութ բանալ նորա համար։

Ասել, անել՝ շատ չը տևեց։ Մի կիւրակէ երեկոյ Կարբու իշխանների ներկայութեամբ տէր Ցակովբը «Պահպանիչն» ասաց, տէր Ցովակն էլ «Սուրբ Խաչիւրը» և նշանի մատանին օրհնուեցաւ, Աղաջանի տանը մեծ հացկերոյթ եղաւ, Սհօն Աղաջանի փեսայ հրատարակուեցաւ։

Ամեն ինչ նախատեսած էր, խաչեղբայր պատելու կարիք չը կար, նախ՝ որովհետև տեղական սովորութեան համաձայն՝ մի երկու տարի նշանածներին պսակը պաս էր, և երկրորդ՝ որ Աղաջանի սրտէ ի սիրտ բարեկամ Արամենց Ցարութիւնը և՝ խաչեղբայրութիւն պիտի անէր և իւր փողոցի կողմի սենեակի դրսևի պատը պէտք է ծակէր, դուռը կախէր, դարակներ շինէր և իւր կողմից մի մասնաւոր դրամագլուխ դնելով՝ պիտի ընկերութեամբ խանութ պահէր Սհօյի հետ։

Բարդ չէին այն ժամանակուայ կենսական պահանջները. պարզութիւն և նահապետականութիւնն էր թագաւորում հայ աշխարհումը և Սհօյի խանութը միանգամայն լրացնում էր Աշտարակու և մօտագայ գիւղերի կարօտութիւնը։

Սհօն միաժամանակ ժողովրդի մերկութիւնը ծածկող կտաւավաճառ էր և տնտեսական պիտոյքը հայթհայթող մանրավաճառ։

Առաջին պաշտօնով զգալի մեսը հասաւ թափառաշրջիկ հրէայ կտաւավաճառներին, երկրորդ առուտուրը գրգռեց Բղդէի և միւս չարչիների նախանձը, որ ասել է, թէ Աղաջանը մէկ ձեռքով շինածը միւսով քանդում էր։

Այսպէս չէր հասկանում ինքը ջհուա Աղաջանը. նա իւր յաճախորդ չարչիներին խորհուրդ էր տալիս փոքր առ փոքր տեղի տալ մեծամեծ գիւղերից և իրանց գործունէութեան շրջանն ընդլայնել այնպիսի տեղերում, ուր դեռ շուայլութեան ոտքը տուն չի մտել։

Աղաջանի գուշակութիւնը սխալ չէր, տարէց տարի ժողովրդի տնաւեր ղեղխութեան և աւելորդասիրութեան հետ բունում էին գիւղերումը խանութներն և աւելանում էին։

Բոլոր չարչիքը խոնարհելով իրանց ճակատագրին՝ բարձրացան լեռնոտ և քաղաքներից հեռու ընկած գիւղերը. իսկ յամառ Բղդէն էր, որ ոչ միայն հակառակեց Աղաջանին, այլ և կոյր բաղդի յաջող բերմունքով այսօր նրանից շատ վեր է նիւթական ուժով, նորա ոխերիմ թշնամին ու խաղաղութիւնը վրդովողն է։

Բղդէի վերայ չը կարաց ազդել Աղաջանը, ընդհակառակն՝ նա մեծ ներշնչութիւն ունեցաւ իւր փեսացուի բնաւորութեան վերայ։

Մեղ յայտնի է, որ Աղաջանը սակաւապէտ էր, տկարներին օգնող և անգործներին գործ տուող էր. նա ինքը հասնում էր միշտ թագաւորական անկտրաձգելի հարկապահանջութեանց ժամանակ

ձեռքը պակաս գիւղականներին՝ ամենաօրինաւոր տոկոս միայն ստանալու պայմանաւ, ինքն էր, որ ամենատեսակ աղէտների միջոցին սրբում էր թշուառի աչքի արտասուքը։

Այդ մի և նոյն սիրելի յատկութիւնները պատուաստեց նա և իւր փեսայի մէջ. շատ չը քաշեց, Սհօն մի բարի վաճառականի անուն և համբաւ ժառանգեց Աշտարակումն և մերձակայքումը։

Նորա յաճախորդներն ըստ առաջնոյն մի քանի գազ կտաւեղէնի համար ստիպուած չէին լինում Երևան գնալ, կամ հրէաների տոմարի մէջ մշտապարտապան գրուել։

Սհօն ինքն էր ամեն կարիք հայթհայթողը և Երևանու վաճառականաց վստահութիւնն ու վարկը ձեռք բերողը։

Կրկնենք, որ Բոստինենց Սհօն էր Աշտարակի առաջին խանութպանը. երկու տարի իւր դէմ մրցումն չ'եղաւ, բայց մի քանի օր է, որ գիւղի միւս ծայրումը մի երկրորդ առաւել լիքը խանութ էլ բացուել է։

Ո՞ւմն էր և ի՞նչպէս։

(Կը շարունակուի)